

ПЕДАГОГІКА ПРАЦІ І ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІКА В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

"Людина – праця – педагогіка" – в цій тріаді діалектично поєднано важливі поняття, пов'язані з розвитком людської цивілізації. Інноваційний поступ кожного суспільства залежить від глибини їх змісту, рівня розвитку на різних історичних етапах, філософського осмислення й прогностичного обґрунтування комплексу необхідних умов (соціально-економічних, культурних, психолого-педагогічних) для більш повної реалізації творчого потенціалу людини впродовж життя.

Без перебільшення можна сказати, що усе те, що пов'язано з нашими незаперечними здобутками й неминучими втратами, має глибоке історичне коріння, отой міцний людський фундамент, на якому будується суспільство знань і праці XXI століття. У зв'язку з цим мимоволі згадуються мудрі слова видатної української поетеси-філософа Ліни Костенко:

***"При майстрах яюсь легше. Вони – як Атланти.
Держать небо на плечах. Тому і є висота"¹***

Так, Атланти були в усі часи. На їхніх плечах зростала й трималася антична культура, яку професор Г. Жураковський назвав "чудовим джерелом, в якому людство черпає взірці" й відкриває філософські таємниці споконвічної і невмирущої мудрості, етики й естетики, високої духовності, ставлення до людини як до найвищої цінності, її підготовки до праці й постійного саморозвитку і вдосконалення на різних життєвих етапах.

Від античності – до інформаційного суспільства

На початку XXI століття і третього тисячоліття вкрай необхідний виважений ретроспективний аналіз складного шляху, пройденого людством від античності до сьогодення. З літературних джерел відомо, що питання виховання і навчання в античні часи не були виокремлені в самостійну дисципліну. Вони досить своєрідно трактувалися у багатьох творах, які були різними за своєю тематикою і спрямованістю. Відомий дослідник Г. Жураковський на основі багатолітнього вивчення античних джерел робить висновок: "Тяжко знайти такий твір Ксенофонта, Платона, Аристотеля, в якому б не розглядалися педагогічні проблеми. Комедії Аристофана і Плавта, епіграми Марціала, сатири Ювенала викривають у цій галузі важливі дані. Це ж слід сказати і щодо Цицерона, Сенеки, Плутарха і т.д."²

Зазначимо, що фундаментальний пласт наукового знання про античні педагогічні системи, зокрема в практиці грецької і римської школи, вплинув на

¹ Гіацинтове сонце. Ліна Костенко. Поезії. Ольга Богомолець. Музика. Іван Марчук. Малярство. – К.: "Либідь", 2010. – С.50.

² Жураковский Г.Е. Очерки по истории античной педагогики. Государственное учебно-педагогическое издательство Наркомпроса РСФСР. – Москва, 1940. – С.5.

обґрунтування сутності педагогіки, її становлення і розвиток на різних історичних етапах.

У багатьох енциклопедіях, словниках, підручниках і посібниках викладено різні визначення педагогіки як науки. Наведемо лише окремі з них:

– наука про виховання, освіту й навчання людини; розкриває суть, цілі, завдання та закономірності виховання, їхню роль у житті суспільства й розвитку особистості, процес освіти і навчання. Охоплює теорію виховання, дидактику і школознавство (М. Ярмаченко);³

– наука про навчання і виховання підростаючих поколінь (С. Гончаренко);⁴

– соціальна наука, яка об'єднує, інтегрує, синтезує дані всіх природничих і соціальних наук, пов'язаних з формуванням людини. Термін "педагогіка". вживається в кількох значеннях: 1) в розумінні педагогічної науки; 2) існує думка, що педагогіка – це мистецтво, і тим самим вона ніби прирівнюється до практики; 3) як система діяльності, що проектується у навч. матеріалах, методиках, рекомендаціях, установках; 4) як навч. курс, який вивчається в педагогічних університетах та інших навчальних закладах за профільованими програмами (С. Гончаренко);⁵

– сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають виховання, освіту і навчання (В. Гмурман);⁶

– сукупність знань, покладених в основу описування, аналізу, організації, проектування і прогнозування шляхів вдосконалення педагогічного процесу, а також пошуку ефективних педагогічних систем для розвитку і підготовки людини до життя в суспільстві (Н. Бордовська, А. Реан);⁷

– наука про сутність розвитку і формування особистості людини й обґрунтування на цій основі теорії і методики виховання і навчання як спеціально організованого процесу (Є. Рапацієвич);⁸

– майстерність "дитиноводіння" (від *paídos* – дитина і *ago* – веду), галузь науки, яка розкриває сутність, закономірності освіти, роль освітнього процесу в розвитку особистості, що розробляє практичні шляхи і способи підвищення їх результативності (М. Нікандров, Г. Корнетов);⁹

– майстерність ведення дитини за руку (І. Зязюн).

Не будемо вдаватися до аналізу й порівняння визначення сутності викладених вище підходів до обґрунтування педагогіки як науки (адже це неможливо в межах однієї статті). Вважаємо за доцільне зазначити, що серед

³ Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 356 с.

⁴ Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: "Либідь", 1997. – С.250.

⁵ Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України: головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С.635.

⁶ Педагогическая энциклопедия. Т.3 Н-СМ. – М.: Изд-во "Советская энциклопедия". – 1966. – С.282.

⁷ Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2008. – 304 с.

⁸ Психолого-педагогический словарь / Сост. Рапацієвич Е.С. – Минск: "Соврем. слово", 2006. – С.572.

⁹ Российская педагогическая энциклопедия. Т.2. М-Я. – Гл. ред. В.В. Давыдов. – М.: Научное издательство "Большая Российская Энциклопедия", 1999. – С.110.

українських і російських науковців, праці яких ми проаналізували, немає єдиних підходів до трактування педагогіки як науки. Як зазначає Семен Гончаренко, "така неоднозначність нерідко веде до плутанини, породжує незрозумілість. Цим терміном почали позначати уявлення про ті чи інші підходи до навчання, про його методи та організаційні форми".¹⁰

Безумовно, це спричинено цілим комплексом різних явищ, передусім ідеологічних, які накладали "табу" на нові теорії, концепції й насаджували думку, що радянська педагогіка й освіта найкращі в "усьому світі, а школа й педагогіка в країнах імперіалізму знаходяться в кризі і занепаді". Одним із переконливих свідчень такого ідеологічного табу є "Нариси з історії педагогіки" за редакцією професора М. Костянтинова, видані у 1952 р. Академією педагогічних наук РРФСР.¹¹ Сьогодні навіть соромно читати характеристику "всіх реакційних педагогічних "теорій", "всіх сучасних педагогічних теорій імперіалізму, що виступають проти науки, проти людського розуму".¹² На жаль, таких прикладів сотні й тисячі. Така цілеспрямована ідеологія гальмувала розвиток педагогічної науки в колишніх соціалістичних країнах, породжувала уніфікацію, насаджувала стереотипи. Маємо визнати, що ці радянські стереотипи й донині живуть і в наукових колах і серед керівників закладів освіти, і серед частини педагогів старшого покоління. Вони стали причиною того, що в колишньому СРСР негативно сприймався досвід зарубіжних країн щодо виокремлення педагогічних субдисциплін й посилення їх ролі у розвитку педагогічної науки. Маємо визнати, що в нашій державі і в сучасних умовах ще є неоднозначне ставлення науковців різних поколінь до обґрунтування субдисципліни педагогічної науки, здійснення досліджень, спрямованих на їх розвиток.

Польський досвід: інноваційність і прогностичність

Здійснене нами вивчення польських літературних і документальних джерел щодо розвитку педагогіки та її субдисциплін дає підстави для об'єктивного висновку щодо інноваційності, динамічності в наукових пошуках на педагогічній ниві цієї держави. Цей процес можна порівняти з могутніми річками (Дніпром і Віслою), які величаво несуть свої води по території обох держав. А численні притоки і річечки вливаються в цей життєдатний потік. Можна ще також порівняти з могутнім деревом, наприклад, дубом. Його глибоке коріння й міцний стовбур дають життя ще багатьом молодим гілкам, які символізують розвиток різних галузей педагогічного знання. Не випадково у публікаціях польських вчених можна побачити таке "наукознавче дерево" як символ педагогіки та її субдисциплін.

Ще у 1999 р. у Варшаві Академічному видавництві "Жак" вийшла в світ цінна наукознавча книга "Загальна педагогіка і субдисципліни" за науковою редакцією

¹⁰ Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України : головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 635.

¹¹ Очерки по истории педагогики: Сборник статей. Под. ред. профессора Н.А. Константинова. – М.: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1952. – 756 с.

¹² Там само, С. 726.

професора Люцьяна Туроса.¹³ У статтях професорів Тадеуша Новацького, Тадеуша Левовицького, Люцьяна Туроса та інших вчених проаналізовано стан розвитку окремих субдисциплін, а серед них – і педагогіки праці. Новий пласт наукового знання щодо педагогічних субдисциплін відображено в чотирьох томах підручника нового покоління "Педагогіка" за науковою редакцією професора Богуслава Сліверського. У різних томах опубліковано спеціальні розділи, присвячені субдисциплінам педагогіки. Так, перший том присвячено наукам про виховання.¹⁴ У другому томі опубліковано розділи з *порівняльної педагогіки* (автор – доцент Університету Карла в Празі Мірослава Ванова – Miroslava Váňová); *шкільної дидактики* (автор – професор Академії університету в Ваца Міхаель Ульєнс – Michael Uijens); *педевтології* (автор – професор, викладач Університету Карла в Празі Ян Пруха – Jan Průcha). Увесь третій том присвячено педагогічним субдисциплінам, зокрема: *соціальна педагогіка* (автор німецький професор Франц Гамбургер – Franz Hamburger); *освіта дорослих* (автор – італійський професор Дуцціо Деметріо – Duccio Demetrio); *педагогіка праці* (автор – польський професор, іноземний член НАПН України Стефан М. Квятковський – Stefan M. Kwiatkowski); *опікунча педагогіка* (автор – польський професор Здіслав Домбровський – Zdisław Dąbrowski); *ресоціалізаційна педагогіка* (автор – польський професор Веслав Амброзік – Wiesław Ambrozik); *медіальна педагогіка* (автори – професори Веліслава Османська-Фурманек – Wielisława Osmańska-Furmanek і Марек Фурманек – Marek Furmanek); *спеціальна педагогіка* (автор – професор Яцек Блешинський – Jacek Błeszynski); *педагогіка здоров'я* (автор – професор Тадеуш Шевчик – Tadeusz Szewczyk).¹⁵

Отже, наукознавчий доробок польських вчених впродовж останніх десятиліть є досить вагомим. На основі цього навіть фрагментарного аналізу можна дійти висновку щодо їхньої активної діяльності, спрямованої на обґрунтування сучасного бачення педагогіки як науки та перспектив її розвитку в умовах інформаційно-технологічного суспільства. Про це також свідчать фундаментальні статті, присвячені педагогіці та її субдисциплінам, опубліковані в четвертому томі "Педагогічної енциклопедії XXI століття".¹⁶ А всього видано 7 томів та ще додатковий том – suplement. На нашу думку, це видання є неоціненним науковим скарбом.

В нашій державі за роки незалежності розпочато роботу з підготовки і видання педагогічних енциклопедій і словників. Так, у 1997 р. за сприяння фонду "Відродження" видано "Український педагогічний словник" академіка Семена Гончаренка (видавництво "Либідь"); у 2001 р. вийшов у світ "Педагогічний словник"

¹³ Pedagogika ogólna i subdyscyliny. Redakcja naukowa Lucjan Turowski: Wydawnictwo Akademickie "Żak" Warszawa, 1999. – 601 s.

¹⁴ Pedagogika .T.1. Podstawy nauk o wychowaniu. Redakcja naukowa Bogusław ŚLIWERSKI. Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne. Gdańsk 2006. – 446 s.

¹⁵ Pedagogika. T.2. Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych. Redakcja naukowa Bogusław Śliwerski. Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne. Gdańsk 2006. – S.49–104; S.105–252; S.293–316.

¹⁶ Pedagogika. T.3. Subdyscyliny wiedzy pedagogicznej. Redakcja naukowa Bogusław ŚLIWERSKI. Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne. Gdańsk 2006. – 523 s.

за редакцією академіка Миколи Ярмаченка (видавництво "Педагогічна думка"); у 2009 р. видано "Енциклопедію освіти" за редакцією академіка Василя Кременя (видавництво Юрінком Інтер).

Попереду – велике поле дослідницької і науково-видавничої діяльності, спрямованої на розвиток педагогіки і її субдисципліни. Польський досвід є добрим прикладом для українських науковців та Національної академії педагогічних наук України.

Педагогіка праці і професійна педагогіка: суть і головна мета

Педагогіка праці і професійна педагогіка як наукові субдисципліни повстали в один час, в одну історичну добу – на початку 70-х років минулого століття. У четвертому томі "Педагогічної енциклопедії XXI століття", про яку ми згадували вище викладено таке визначення: "Педагогіка праці – наукова субдисципліна, предметом досліджень якої є праця людини, її багатоаспектне обґрунтування, її соціальний і виховний вплив на особистість; особливо важливе місце тут належить реляції в системі "людина – виховання – праця". Предмет педагогіки праці становлять ті всі системи і зв'язки допредметнозмістові, через які передусім розвивається ідея підготовки людини до професійної праці, а також ідея щодо сприятливих умов для багатосторонньої успішної участі людини в цій праці. Отже, під педагогікою праці належить розуміти ту педагогічну дисципліну, предметом інтересів і досліджень якої є проблеми виховання через працю, загальнотехнічного навчання, орієнтації, професійного порадиництва і дорадства, допрофесійної освіти, професійного навчання і виховання, неперервної освіти працюючих і безробітних, а також освітні і гуманістичні проблеми закладу праці".¹⁷

На нашу думку, таке визначення педагогіки праці як наукової субдисципліни є методологічно обґрутованим. Закладені в ньому положення заслуговують підтримки й водночас відкривають можливості для започаткування нових напрямів педагогічних досліджень в умовах динамічних змін на сучасному ринку праці.

А тепер звернемося до визначення професійної педагогіки, обґрунтованого російським вченим Сергієм Батишевим. Він йшов до цієї наукової дисципліни від глибокого розуміння кадрових потреб підприємств, різних економічних галузей – від виробничої педагогіки. У 1976 р. провідний науковець в цій галузі публікує свою етапну працю «Производственная педагогика»¹⁸, в якій закладає науковий фундамент для професійної педагогіки. І вже в наступному році у московському видавництві «Высшая школа» побачило світ друге видання книги «Основы профессиональной педагогики» за ред. С.Я. Батишева і С.О. Шапоринського.¹⁹

Про утвердження професійної педагогіки як галузі наукового знання свідчать два видання підручника «Профессиональная педагогика» (у 1997 та 1999 роках). Їх

¹⁷ Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku. T.IV. Redaktor naukowy i przewodniczący komitetu redakcyjnego prof. dr hab. Tadeusz Piłch. Konsultacja całości prof. dr hab. Wincenty Okoń. Wydawnictwo Akademickie "Żak", Warszawa. 2005.

¹⁸ Батышев С. Я. Производственная педагогика. – М., 1976.

¹⁹ Основы профессиональной педагогики. Издание второе, переработанное и дополненное / Под ред. С. Я. Батышева и С. А. Шапоринского / Профпедагогика.– М.: «Высшая школа», 1977. – 503 с.

тиражі розійшлися дуже швидко. Адже такий підручник у світовій практиці, зокрема в пострадянських країнах, з'явився вперше. Водночас наголосимо: справа не в тому, що таке видання було здійснено вперше. А передусім в тому, що запропоноване вченим визначення професійної педагогіки було обґрунтовано відповідно до наукознавчих критеріїв. Як і інші науки, професійна педагогіка має свій категоріальний і науковий апарат, свої характерні особливості, зумовлені тими складними явищами і процесами, котрі вивчає ця наука. Третє видання підручника „Профессиональная педагогика”²⁰ вийшло в світ вже тоді, коли перестало битися серце Сергія Яковича Батишева. Наукову ідею і справу життя свого Вчителя продовжили учні – доктори педагогічних наук Олександр Новиков, Тетяна Ломакіна, Ілля Стариков, Світлана Чистякова, Юхим Осовський та інші вихованці батишевської наукової школи професійної педагогіки.

У передмові до третього видання наголошено на його принциповій відмінності від попередніх. Незважаючи на те, що в перших двох виданнях підручник називався «Профессиональная педагогика», але здебільшого це була педагогіка нижчої (початкової) професійно-технічної освіти. Так називалася ця система в колишній Царській Росії, до якої входили нижчі технічні училища, ремісничі училища, школи ремісничих учнів та інші типи професійних навчальних закладів²¹. Як нижча початкова професійна освіта ця система функціонувала до кінця 20-х років ХХ століття. Відомо, що в другій половині 90-х років минулого століття й на початку ХХІ століття у Російській Федерації на законодавчому рівні було повернуто назву „початкова професійна освіта”. Незважаючи на великий ідеологічний тиск, українські вчені не підтримали наполегливих пропозицій російських адміністративних кіл щодо повернення до цієї назви і в Україні. Адже вона зародилася більше ніж століття тому й відійшла в історичне минуле. Та й росіяни, зрозумівши свою помилку, у 2010 році також „відійшли” від цієї, на нашу думку, невдалої назви системи, яка покликана здійснювати підготовку висококваліфікованого робітничого персоналу.

Академіком Сергієм Батишевим розроблено теорію ступеневої системи підготовки і підвищення кваліфікації робітників на виробництві, що уможливлювала формування робітників широкого профілю. До цього слід додати і теорію стадійного навчання як основу підготовки в професійних навчальних закладах робітників – професіоналів²². Отже, вчений обґрунтував засади цілісного розвитку системи професійної освіти, яка є важливою підсистемою освіти. Відповідно вона має свою мету, завдання, функції, а також соціально-економічні і психолого-педагогічні механізми їх реалізації. Це потребує наступності на різних етапах професійного розвитку особистості.

²⁰ Профессиональная педагогика: Учебник / Под ред. Батышева С. Я., Новикова А. М. Издание 3-е, перераб. – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 2010. – 456 с.

²¹ Профтехосвіта України: ХХ століття: Енциклопедичне видання / За ред. Ничкало Н.Г. – К.: Видавництво «Артек», 2004. – С.411-419.

²² Энциклопедия профессионального образования. В 3-х т. / Под ред.С. Я. Батышева. – М., АПО, 1998. – 568 с. Т.1 – А–Л – 1998. – С.65.

Не можна забувати, що не дали позитивних результатів підходи (теоретичні і практичні), спрямовані на автономізацію різних освітянських підсистем та виробничої сфери. Концепція неперервної освіти – освіти впродовж життя, обґрунтована у доповіді ЮНЕСКО „Освіта: потаємний скарб”, підготовлена під керівництвом Жака де Лора, дає багато інноваційних ідей щодо наступності, взаємопов’язаності, наскрізності, диференціації та індивідуалізації процесу підготовки професіонала.

Враховуючи це, дослідники зазначають, що „об’єктом професійної педагогіки є не тільки відносно вузька сфера спеціальної (професійної) підготовки людини до праці, але і вся цілісна система освіти”²³. У зв’язку з таким визначенням зазначимо, що сфера підготовки людини до праці не є вузькою. Вона досить широкоаспектна, міждисциплінарна й інтегрує знання та види діяльності у різних сферах життя суспільства. Водночас не можна ігнорувати думку про те, що ця сфера є не лише об’єктом професійної педагогіки. Інші галузі наукового знання також охоплюють широкий спектр проблем, пов’язаних з підготовкою майбутнього трудівника, з формуванням його професійно важливих якостей.

Вважаємо, що заслуговує позитивної оцінки визначення предмета професійної педагогіки як „процесу формування професійно важливих якостей особистості з урахуванням специфічних особливостей того чи іншого рівня й профілю”²⁴. Хоча, на нашу думку, не можна обмежувати предмет цієї субдисципліни лише процесуальним аспектом. Теоретичні і методичні засади, покладені в основу відбору і структурування змісту навчання (із загальноосвітніх, спеціальних дисциплін та виробничого навчання і практики), програмно-методична документація для підготовки кваліфікованих робітників, класифікація технологій – усе це знаходиться в сфері інтересів професійної педагогіки. Отже, зміст навчання, методи, засоби, організаційні форми і технології невід’ємно пов’язані із системою цілей професійної педагогіки.

Як відомо, в пострадянських країнах в науковому обігу є поняття "виробнича педагогіка" як галузь педагогічної науки, що вивчає закономірності навчання і виховання працюючих, їхню переорієнтацію на нові засоби виробництва, підвищення кваліфікації, перенавчання на нові професії. Необхідність наукових розробок в цій галузі зумовлюється об’єктивними законами розвитку як матеріального, так і духовного виробництва”.²⁵

Оскільки зміст цього поняття передусім спрямований на доросле населення, яке працює, то мимоволі виникає думка щодо його органічного взаємозв’язку з такою педагогічною субдисципліною як андрагогіка. "Виробнича педагогіка визначає закономірності навчання і виховання в умовах виробничо-трудоваї діяльності людей з урахуванням їхніх фізичних і психічних особливостей, а також морально-етичних і суспільно-політичних умов, світогляду, розуміння свого

²³ Профессиональная педагогика. Под ред. Батышева С.Я., Новикова А.М. Издание 3-е, перераб. – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 2010. – С. 12.

²⁴ Там само, с. 13.

²⁵ Психолого-педагогический словарь / Сост. Рапацевич Е.С. – Минск: "Соврем.слово", 2006. – С.573.

обов'язку і відповідальності перед суспільством і колективом".²⁶ Погоджуючись із запронованим визначенням суті цього поняття, зазначимо, що його зміст потребує певного уточнення з урахуванням ринкової економіки і зміни форм власності в незплесних державах.

Що ж стосується професійної педагогіки, котра розглядається дослідниками як галузь педагогічної науки, то її предметом є закономірності підготовки робітників високої кваліфікації в навчальних закладах системи професійно-технічної освіти. "Професійна педагогіка вивчає, як зміст професійно-технічної освіти визначається потребами суспільства і як він змінюється у зв'язку із соціальним і науково-технічним прогресом. Вона також вивчає особливості (специфічні закономірності) засвоєння науково-технічних знань, формування професійно-технічних вмінь, якостей особистості, зумовлених професійними вимогами, розвитком особистості учня в цілому. Професійна педагогіка вивчає мету і специфічні особливості виховання учнів в умовах професійно-технічної школи, зв'язок і залежності між загальними і специфічними методами виховання в цих умовах, особливості формування світогляду учнів. Вона обґрунтовує також положення щодо засад організації управління навчально-виховним процесом в системі професійно-технічної освіти. Складовими наукового фундаменту професійної педагогіки, поряд із загальною, є загальна і педагогічна психологія. Вона також спирається на відповідні технічні й економічні науки".²⁷ До цього визначення вважаємо за доцільне додати положення щодо взаємозв'язку професійної педагогіки з філософією, соціологією і психологією праці, ергономікою, гігієною праці тощо.

Таким чином, осмислення змісту понять "виробнича педагогіка" і "професійна педагогіка" уможливило висновок, що вони не є окремими галузями педагогічної науки. Вважаємо, що їх доцільно розглядати на основі інтегрованого підходу. Адже інтегрування змісту і видів діяльності, спрямованих на оволодіння професією, професійний розвиток особистості, адаптацію до нових соціально-економічних і виробничих умов, професійну гнучкість в умовах динамічних змін на ринку праці дозволить забезпечити підготовку конкурентоспроможного персоналу для різних економічних галузей. Вважаємо, що таке розуміння уможливить закономірний підхід від окремих галузей педагогіки до нової наукової субдисципліни – професійної педагогіки.

Інтердисциплінарність у педагогічних науках

Для педагогіки праці і професійної педагогіки характерною є інтердисциплінарність. Цей аспект потребує звернення до питань, пов'язаних з розвитком науки на різних історичних етапах. Як відомо, в XIX столітті розширилися функції науки: до світоглядної додалася ще одна – бути продуктивною силою. У першій половині XX століття наука стала перетворюватися в соціальну силу. Вона вплинула на розвиток різних сфер соціального життя, регулюючи різні види

²⁶ Там само, с. 574.

²⁷ Там само, с. 575.

людської діяльності. В умовах глобалізаційних процесів і глобальних криз набула особливої гостроти проблема нових світоглядних орієнтацій людства й відповідного переосмислення функцій науки. Як зазначає відомий російський філософ В.С. Стьопін, „її домінування в системі цінностей культури багато в чому було пов'язано з її технологічною проекцією. Сьогодні важливим є органічне поєднання цінностей науково-технологічного мислення з тими соціальними цінностями, що представлені мораллю, мистецтвом, релігійним і філософським осягненням світу”²⁸. Таке поєднання являє собою новий тип раціональності. Починаючи з XVII століття, дослідники виділяють три типи раціональності: класичну (XVII – початок XX століття); неокласичну (перша половина XX століття); постнекласичну (кінець XX століття)²⁹.

Характеризуємо коротко лише останній тип, оскільки його становлення і розвиток у часовому просторі збігається із заснуванням педагогіки праці і професійної педагогіки як галузей наукового знання і педагогічних субдисциплін. Постнекласична раціональність „враховує співвіднесеність знань про об'єкт не тільки із засобами, але і з ціннісно-ціловими структурами діяльності, передбачаючи експлікацію внутрішньонаукових цінностей і їх співвідношення із соціальними цілями і цінностями”. Поширення об'єктів сучасних біотехнологій, передусім генної інженерії, медико-біологічних об'єктів, крупні екосистеми, людино-машинні системи, стрімкий розвиток комп'ютерних наук і відповідно – інформаційних технологій – усе це помітно впливає на працю людини, її підготовку до оволодіння професіями, її неперервної освіти і професійного розвитку на всіх етапах трудової діяльності.

Інтердисциплінарність пронизує монографії, підручники і навчальні посібники засновників педагогіки праці і професійної педагогіки. Наприклад: "Metodologia pedagogiki pracy" ("Методологія педагогіки праці") за ред. Т. Новацького (1978 р.); "Podstawy pedagogiki pracy" ("Засади педагогіки праці") З. Вятровського (чотири видання – останнє змінене – у 2005 р.); "Производственная педагогика" С. Батишева (1974 р.), «Основы профессиональной педагогики» (перше видання 1977 р.; друге видання «Профессиональная педагогика» – 1999 р., третє видання 2010 р., коли минуло десять років після смерті цього видатного вченого).

Проблема інтердисциплінарності глибоко обґрунтована професором З. Вятровським – учнем професора Т. Новацького. Передусім він аналізує місце педагогіки праці серед наук про працю, зокрема:

- філософія праці і педагогіка праці;
- психологія праці і педагогіка праці;
- соціологія праці і педагогіка праці;
- наукова організація праці і педагогіка праці;

²⁸ Стьопін В.С. Наука // Всемирная энциклопедия: Философия / Главн. науч. ред. и сост. – А.А. Грицанов. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – С. 674.

²⁹ Там само.

– праксеологія і педагогіка праці³⁰.

На нашу думку, заслуговує високої оцінки теоретичне обґрунтування З. Вятровським положень щодо місця педагогіки праці в системі наук. Вчений виявляє взаємозв'язки не лише з філософськими, соціальними науками, а й технічними науками, а також із господарським життям своєї країни³¹. То ж не випадково Т. Новацький у статті "Pedagogika pracy" ("Педагогіка праці"), включеної до „Leksykonu pedagogiki pracy” ("Лексикону педагогіки праці") наводить саме цю логічну схему, що методологічно обґрунтовано відображає місце педагогіки праці в комплексі наук³².

Звертаючись до спадщини С. Батишева зазначимо, що з 60-х – початку 70-х років ХХ століття він особливо наголошував на тісному взаємозв'язку спочатку виробничої, а згодом – професійної педагогіки з економікою, з різними соціально-економічними галузями і технічними науками, з розвитком технічного мислення. Зміст праці він розглядав невід'ємно від професійної структури робітничих кадрів в умовах науково-технічного прогресу.

Засновники цих двох педагогічних дисциплін професори Тадеуш Новацький і Сергій Батишев спрямовували свій науковий пошук на обґрунтування філософії педагогіки праці і філософії професійної педагогіки, історії й особливостей їх зародження, становлення і перспектив розвитку. Під їхнім науковим керівництвом створено фундаментальні енциклопедичні праці, які є цінним науковим доробком й впливають на розвиток педагогічної науки в Республіці Польща, Україні, Російській Федерації та інших колишніх радянських республіках.

Доцільно також враховувати, що цей взаємозв'язок значно розширився і поглибився на початку 90-х років ХХ століття (після перемоги Солідарності в Польщі та проголошення незалежності України). Співпраця науковців Комітету педагогічних наук Польської Академії наук та Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України стала набирати системних ознак. Цьому сприяло підписання Міжнародної угоди між Польською Академією наук та НАПН України, а також угод між академічними інститутами (наприклад, Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих та Інститутом Технології Експлуатації в Радомі – Державним дослідницьким інститутом, Університетом імені Яна Длугоша в Ченстохові, Вищою педагогічною школою Польської спілки вчителів у Варшаві, Жешівським університетом та іншими вищими навчальними закладами. Завдяки системності і діяльності цих та інших інституцій проводяться польсько-українські, українсько-польські наукові форуми, міжнародні наукові конференції (у Києві, Вінниці, Львові, Хмельницькому, а також у Варшаві, Кракові, Бидгощі, Ченстохові). Результати наукових пошуків дослідників обох країн відображено в 12 томах щорічника "Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia = Професійна освіта:

³⁰ Zygmunt Wiatrowski. Podstawy pedagogiki pracy. Wydanie czwarte – zmienione. Bydgoszcz. 2005. – S. 49-54.

³¹ Там само, с. 55.

³² Tadeusz W. Nowacki. Leksykon Pedagogiki Pracy. Instytut Technologii Eksploatacji. Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP. Wyższa Szkoła Pedagogicznf ZNP. Radom – Warszawa. 2004. – S. 174.

педагогіка і психологія" за редакцією професорів Тадеуша Левовицького, Іоланти Вільш, Івана Зязюна, Неллі Ничкало. У 2011 р. буде видано вже 13-й том щорічника.

Без перебільшення можна зробити висновок, що ця діяльність позитивно впливає на продовження вже відомих і започаткування нових досліджень з педагогіки праці, професійної педагогіки, а також з теорії і методики професійної освіти. Знаходять нове "дихання" й дослідницьке бачення обґрунтовані цими вченими ідеї неперервної професійної освіти, професійного розвитку особистості, ступеневої системи підготовки і підвищення кваліфікації робітників на виробництві, взаємозв'язку загальноосвітньої і професійної підготовки учнів у професійних навчальних закладах, професійного виховання молоді, її інноваційної підготовки на основі випереджувального підходу, обґрунтовані в працях професорів Тадеуша Новацького, Сергія Батишева, Тадеуша Левовицького, Зигмунда Вятровського, Станіслава Качора, Францішека Шльосека.

В лоні польських наукових шкіл зростало й формувалося покоління відомих польських вчених – дослідників проблем педагогіки праці (Стефан Квятковський, Францішек Шльосек, Ришард Герлях, Казимир Чарнецький, Уршуля Єрушка та інші), а також українських вчених (Наталія Бідюк, Григорій Васянович, Роман Гуревич, Олександра Дубасенюк, Лариса Лук'янова, Олена Огієнко, Олена Отич, Едуард Помиткін, Валентина Радкевич, Валентин Рибалка, Олександр Романовський, Галина Яворська та інші).

Приємно зазначити, що імена засновників педагогіки праці і професійної педагогіки пошановані в багатьох країнах, передусім у Польщі та в Україні. Відбулися ювілейні наукові конференції й видано наукові книги на пошанування Тадеуша Новацького, Зигмунта Вятровського, Станіслава Качора та Сергія Батишева.

Усе це дає підстави для висновку, що науковий доробок цих вчених буде жити й творчо продовжуватися новими поколіннями польських та українських вчених. Теоретико-методологічний фундамент, закладений засновниками педагогіки праці і професійної педагогіки, відіграє прогностичну функцію в нових умовах інформаційно-технологічного розвитку, інтеграційних та глобалізаційних процесів.